

RESSENYES

Cercles. Revista d'Història Cultural 17/2014: 209-214

ISSN: 1139-0158

L'IMPACTE DE LA GRAN GUERRA I LA FORMACIÓ D'UN NOU PERIODISME CATALÀ

Òscar Costa
GEHCI-UB

Joan SAFONT i PLUMED, *Per França i Anglaterra: La I Guerra Mundial dels aliadòfils catalans*, Barcelona, Acontravent, Abans d'Ara 25, 2012.

El llibre de Joan Safont se centra en l'estudi d'un temps i d'una generació que van tenir una significació de primer ordre en la Catalunya del primer nou-cents. La seva actuació, però, no es pot entendre si no es veu en clau d'unes transformacions europees que traspassen el marc català i espanyol i que són decisives en la conformació del segle passat.

La gran conflagració iniciada el 1914 va sent objecte els darrers anys d'un revisionisme incessant. De fet, no hi ha un sols debat historiogràfic sobre el segle XX que no avaluï el sentit seminal del conflicte.

Primer com a trencament, almenys per a l'Europa Occidental, amb la dinàmica eurocentrista de la «belle époque»; l'enfonsament del transatlàntic britànic Titànic pot funcionar com una bona metàfora del que va implicar per a la civilització europea. En aquest sentit, tots els grans corrents del vuit-cents, els pilars ideològics de la modernitat industrial, es van veure trasbalsats fins a la negació per la violència, extensió i intensitat de la guerra.

La guerra va ser presentada com la confrontació de dos grans models culturals enfrontats pel domini del vast escenari d'Europa. La civilització francesa, nascuda del racionalisme i les llums i concretada en la llarga onada de

la revolució liberal, es trobava cara a cara amb el brillant desenvolupament de la *Mittleeuropa*, que enfonsava les seves arrels en la reforma i en la particular il·lustració d'autors com Herder i Fichte, i que finalment es resolía en la tradició idealista que s'allargava de Kant i Hegel a la iconoclàstia deïcida de Nietzsche. De fet, també Anglaterra, tot i la seva posició marginal, entenia el perill que significava per a la seva posició de predomini colonial el risc d'un domini teutó sobre el continent. Per tant, des d'aquest angle, era possible percebre el conflicte en termes estrictament de models culturals i polítics alhora, tal com va succeir en els països de la perifèria europea.

No obstant això, la qüestió era, com sabem, molt més complexa. La majoria dels territoris europeus eren encara economies rurals amb dificultats econòmiques, socials i polítiques per poder plantejar-se un apropament als models de l'Europa occidental. El cas de Rússia és en aquest sentit paradigmàtic. La seva aliança amb França i Anglaterra trencava igualment l'esquema d'uns rígids blocs ideològics enfrontats per una concepció de la democràcia i la llibertat.

D'altra banda, en aquest complex mosaic perviuen, en tots els racons d'Europa —i si es vol prenen nova força—, un seguit de conflictes nacionals. Especialment a l'est del continent i a redós de la crisi dels grans imperis, el rus, el turc i l'austrohongarès, emergien les reivindicacions d'importantes comunitats nacionals, que moltes vegades es trobaven al seu torn enfrontades entre si, i eren, fins i tot, peons en el tauler d'escacs de les grans potències. És veritat, però, que aquesta embranzida era més evident a l'est, però el debat nacionalista era també intens a Itàlia i a França, i prenia un atractiu especial per a Catalunya.

Aquesta confluència de factors previs no ha de fer perdre de vista les grans transformacions que el conflicte va posar en marxa a escala continental. La guerra inicià un llarg període de confrontació que tan sols es tancà, i en part, el 1945. El seu caràcter massiu i industrial, sobre el qual tantes vegades s'ha insistit, consagrà per sempre la presència de les masses i les pautes de la seva manipulació en la política europea. En endavant, les grans simplificacions de la propaganda seran inobviables en la política quotidiana. De aquí també el nou i important paper de la premsa de masses, i amb ella el rol intel·lectual de la professió periodística, que el llibre que comentem posa de manifest pel que fa a Catalunya.

Cal apuntar també la creixent importància que la revisió historiogràfica atorga a la formació de noves elits a partir de l'experiència de la guerra. Això,

no tan sols val per l'experiència de les trinxeres, sinó que amb una visió més general palesa l'entrada d'una nova generació marcada per l'experiència del conflicte, que es caracteritzà per la seva empena i el seu caràcter decididament intervencionista.

Aquest fet no es pot separar de la crisi cultural que esmentàvem més amunt: el trastocament de tots els valors vuitcentistes que gairebé s'inverteix en un gir de 180 graus. *La crisi d'Occident*, obra de Oswald Spengler, és, en aquest sentit, ben representativa de la literatura del període.

L'art en totes les seves manifestacions, de la música i la literatura al cinema i la pintura, acusa aquesta nova dimensió. Si fem una breu recapitulació el contrast amb el segle anterior queda ben palès. En el pla polític les democràcies liberals entren en un període de crisi, associades en l'imaginari polític del moment a l'elitisme i a la corrupció parlamentària. El vell socialisme que s'havia fet un espai amb dificultats en el món plutocràtic dels règims liberals és sotmès a la denúncia revolucionària del comunisme. L'anomenada revolució conservadora comença a aixecar el cap. Però, també dins les rengleres demoliberals és el moment de plantejar-se un nou radicalisme que en algunes democràcies novelles de l'Europa de l'Est va indefectiblement unit a la formulació nacionalista.

Prendre partit més enllà del neutralisme: els canvis en el panorama català

Espanya i en concret Catalunya no entraren en la guerra, però la societat catalana i en particular les seves elits polítiques i intel·lectuals van sentir-se ràpidament afectades pel conflicte. A més, la inusitada situació que va provocar el neutralisme, tant pels canvis econòmics i socials com per la presència de tota mena de refugiats, artistes i agents dels bàndols va contribuir a crear un moment insòlit, que la literatura ha reflectit amb bastant exactitud.

El conflicte era viscut a través de la premsa, que tingué un moment excepcional que es concretà en grans tirades i en la consagració d'algunes plomes, com ara la de *Gaziel*, que descrivien els esdeveniments com a corresponsals i saciaven la voracitat informativa del públic. El conflicte permeté, doncs, consolidar l'anomenada premsa de masses que havia començat a funcionar des de les acaballes del segle anterior.

D'altra banda, la identificació partidista amb els bàndols va funcionar de manera transversal, tot i una marcada preferència de les classes dirigents per les

potències centrals i uns sectors populars i mitjans que veien en els aliats, i principalment en França, el seu referent principal.

Estrictament dins del món del catalanisme, les diverses opcions es van plantejar amb una gran transversalitat i moltes vegades van estar condicionades per factors personals com la relació directa amb el món cultural d'alguns dels bàndols contendents. Així, alguns antics becaris a Alemanya van prendre partit pel Reich mentre d'altres que ho havien estat a França es van decantar pels aliats. Però més enllà de les preferències les opcions van ser múltiples i a vegades complexes. Tal és el cas d'Eugeni d'Ors i alguns dels seus seguidors, que van impulsar Els Amics de la Unitat Moral d'Europa i que veien, oportunisme a part, la gran conflagració com una Guerra Civil que esquinçava la cultura del Vell continent.

Les potències no van ser alienes a la presa de posicions de l'opinió pública i van encoratjar per diversos mitjans la difusió de les seves posicions i l'arribada de notícies més o menys esbiaixades segons els propis interessos. En aquest sentit, es van aproximar a diversos mitjans de premsa i els van donar suport financer.

El llibre de Joan Safont se centra justament en l'anàlisi d'una de les més significatives publicacions proaliades, la revista *Iberia* i el grup de joves periodistes que es va formar escrivint en les seves pàgines. Escrit des de l'òptica professional del periodisme, i centrat en l'anàlisi periodística de la publicació, la metodologia emprada no defuig la metodologia de la història politicocultural. De fet, l'autor l'encerta quan valora l'experiència d'*Iberia* com el factor de decantació i consolidació d'un estol de periodistes que, a més, són intel·lectuals i ideòlegs i que esdevingueren, en alguns casos com el de Rovira i Virgili, importants dirigents polítics.

L'experiència de la Guerra va ser per a tots ells una experiència alhora professional, cultural i política. No podem oblidar que va ser en aquest curt període que es reféu l'esquerra catalana i que, a redós de l'experiència del conflicte, es radicalitzà i preparà els plantejaments i les vies d'intervenció fins a la Guerra Civil.

Aquesta aproximació condicionà l'estructura del llibre, que té com a base la seva tesina «*Iberia* (1915-1919): el compromís d'una generació de periodistes moderns», que li permet recolzar el discurs sobre un treball previ d'investigació sistemàtica.

La formació d'un nou periodisme com a experiència cultural i política

Així les coses, el llibre es divideix en tres grans apartats. Al primer, l'autor no defuig un repàs sistemàtic de la historiografia sobre el període. En aquest sentit entoma primer el marc europeu i després l'espanyol/català, per anar enfilant els temes principals que emmarquen l'aparició d'un periodisme nou i l'entrada en escena d'una nova generació de periodistes. La seva aproximació no abandona mai la metodologia pròpia de l'anàlisi historiogràfica i va traçant les línies mestres d'un escenari complex com és el d'Espanya i encara molt més el català d'aquest període. No és el lloc per oferir un resum d'aquestes problemes que, en definitiva, són els que expliquen les actituds de fons i les respostes que es veuen abocats a donar els protagonistes del llibre.

No cal insistir en les grans qüestions que condicionen l'atzarós esdevenir de la Gran Guerra. Convé destacar, però, dos elements que pertanyen si es vol a la història més propera, al meu parer importants per la seva força explicativa. En primer lloc, la formació material d'un nou periodisme, que recull principalment els apartats dedicats a l'estudi de la *La Publicitat* dels Taya i d'Amadeu Hurtado, a *Gaziel*, i al que denomina escola de corresponsals. Aquest periodisme respon primer a l'avidesa d'informació d'un públic al qual la premsa de masses havia de donar, com avançàvem, satisfacció. Era la intensitat d'aquella «guerra de paper», la identificació amb un bàndol, la que possiblement explica la importància dels corresponsals. Però, al mateix temps, l'altra cara d'aquest fenomen és l'impuls empresarial, el canvi organitzatiu de les empreses periodístiques, el paper de les agències, i aquí és fonamental l'aterratge de la francesa *Havas*, òbviament a instàncies dels serveis propagandístics i consulars francesos, però subratllant la mà d'Hurtado i en particular la de Claudi Ametlla.

L'altre element ben descrit en aquest primer apartat és el medi, l'ambient d'on surt aquesta aliadofília, no tan distant des d'aquest angle sociològic i cultural dels intel·lectuals germanòfils o orsians. Les tertúlies de les redaccions i en especial les que es consoliden a l'Ateneu són el *milieu* de reclutament, però també de debat intel·lectual d'on es nodreix tota una generació, al qual romandrà, d'una manera o d'una altra, fidel.

El segon apartat temàtic (tercer si se segueix l'índex del llibre) és l'anàlisi de la publicació, la descripció de la singularitat d'*Ibèria*. Aquí convé destacar l'aproximació a la descripció formal i també, si es vol, empresarial,

que l'autor i el repàs puntual d'altres aproximacions i estudis han fet sobre la publicació.

Però el punt nodal del llibre, el registre central de tota la trama, resideix a aproximar-se a *Iberia* com a escola, no tan sols de periodisme modern, sinó d'una generació de futurs ideòlegs i polítics, que des de la seva aliadofília —en la majoria dels casos es podria dir directament francofília—, viuen una radicalització catalanista i republicana que els donarà un protagonisme central els vint anys següents.

A partir d'una recreació biogràfica, perfectament vàlida com a metodologia de la història cultural, Safont va presentant i analitzant, a través de petits assaigs, les figures de Claudi Ametlla, Romà Jori, Màrius Aguilar, Antoni Rovira i Virgili, Prudenci Bertrana, Eugeni Xammar, Alexandre Plana, Josep Maria Junoy, Feliu Elias *Apa*, Pere Inglada i Amadeu Hurtado.

Els apartats s'han organitzat a partir d'un tret diferencial de cada personatge i de l'explicació d'uns textos representatius de cada autor inclosos al final del llibre a manera d'apèndix. Tot i que podria semblar un recurs molt propi d'un treball universitari, la publicació dels textos arrodoneix, des del punt de vista del lector, els elements que es volen destacar i ofereix també no tan sols unes idees i uns temes, sinó el color de l'època i els matisos que es poden deduir dels estils i el to de cada escriptor. L'experiència directa de la lectura dels fragments seleccionats és un complement adient a la presentació que es fa de cadascun dels periodistes.

L'epíleg aconsegueix també un paper en aquest darrer sentit, perquè ofereix una visió del que serà el paper posterior de tots ells, i d'aquesta manera arrodoneix l'argument principal del llibre i el tanca.

L'índex onomàstic afegeix una eina per poder seguir amb detall alguns dels aspectes tractats. Cal destacar finalment la bona ploma de l'autor, que fa agradable i àgil la lectura. Es podria dir que el registre escollit no esgota l'estudi d'aquesta publicació, sinó que deixa les portes obertes i convida a cercar altres registres possibles, en una revista capaç de reunir, en un període tan curt, un nombre tan significat de col·laboradors i de temes.